

масиву фактологічного, статистичного, аналітичного матеріалу охарактеризував основні завдання аграрної політики, вплив на них Чорнобильської катастрофи, ухваленої Верховною Радою УРСР «Декларації про державний суверенітет України», Земельного кодексу України тощо.

Цікавими є роздуми П. Коріненка щодо формування законодавчої бази змін в аграрному господарстві в добу незалежності. Розділяємо позицію автора стосовно ситуативності у підходах держави до формування правових засад змін, системність кризових явищ, втратою держави оперативності контролю за земельними ресурсами.

Монографічне дослідження «Правові засади аграрної політики в Україні (др. пол. XX – початку XXI ст.). Історичний аспект» є вдалим прикладом узагальнення комплексу проблем, пов'язаних з історією політичного і правового розвитку українського села. Його змістове та концептуальне наповнення, фахове бачення глибинних особливостей змін в сільському господарстві України на тривалому відрізку радянської доби, осмислення їх крізь призму політичного режиму та державного ладу, тенденцій суспільного розвитку, дають підстави стверджувати, що праця П. Коріненка стане у нагоді широкого кола читачів, займе достойне місце у вітчизняній історіографії.

Микола Москалюк

**СВІТЛАНА ОРЛИК. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ
НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ГАЛИЧНИНИ І БУКОВИНИ В ПЕРШОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1917 РР.) МОНОГРАФІЯ. БІЛА ЦЕРКВА:
ВИД. ПШОНКІВСЬКИЙ О. В., 2018. 736 С.**

Історія надає людству досвід, який повинен враховуватися у сучасному житті для того, щоб уникнути помилок минулого. Теоретично це знають усі. Часто чути з урядових лав незалежної держави України, що історія – це наука, яка не має особливого значення, бо вона не забезпечує економічного ефекту. Відповідно, потрібно фінансувати лише ті науки, які «приносять гроші». Такі діячі, щоб не здатися малодосвідченими невігласами, теоретично допускають існування історії як предмету у школі, і яку вже навіть не потрібно вивчати у вищих навчальних закладах. Світова практика демонструє, що треба досліджувати як позитивний, так і негативний історичний досвід, який формувалася тисячоліттями. Саме завдяки якісному аналізу подій минулого урядам ряду країн вдається забезпечити свої держави від деяких зовнішніх та внутрішніх викликів. Одним із викликів України в другому десятиріччі XXI ст. стала міліарна неоімперська політика Російської Федерації, що актуалізує вивчення історії цієї держави. У багатьох розвинених країнах діють спеціальні інститути, які вивчають як сучасну Росію, так і її історію. Поштовхом для створення подібних інституцій став початок «холодної» війни, коли лідери демократичних країн зрозуміли, які загрози й виклики несе тоталітарний радянський режим для західного суспільства. Саме тоді виникла нагальна потреба вивчати свого потенційного супротивника, його особливо вразливі місця. Упродовж останніх років, через агресивну мілітаристську політику сучасного російського керівництва, знову актуалізувалася необхідність дослідження історії та сучасності Росії. Нині лише у США майже два десятки таких наукових установ працюють при університетах, зокрема, Вашингтонському, Вісконсин-Медісона, Гарвардському, Іллінойському, Стенфордському, Пітсбургському та ін.

Наша держава знаходиться у складній ситуації війни з країною-сусідом – Росією. В умовах гібридної війни, яка ведеться не лише там, де зброя, а й у мирному житті, в економіці, у фінансах, у головах кожного жителя України, – ризики втратити державу збільшуються в рази. Такого «гібрида» Росія «виводила» не одне століття. Хворобливі імперські інстинкти, жага збільшення територій, широкий арсенал пропаганди, якому важко протидіяти демократично налаштованим державам в умовах свободи слова, – все це природа країни Росії, яка історично потребує ідола і якого вона власноруч створює і плекає. Але чи є у цього монстра вразливі місця? У цій монографії ми знайшли одне із таких місць, ... і зовсім не «у лукомор'я».

У монографії С. Орлик ставила за мету дослідити фінансову політику російського уряду на окупованих територіях Галичини й Буковини в період Першої світової війни (серпень 1914 р. – жовтень 1917 р.).

У дослідженні С. Орлик виходила з того, що, з одного боку, фінансова політика держави є складовою державної економічної політики, а, з іншого боку, вона становить самостійною сферою діяльності держави. У зв'язку з цим (у першому розділі) одним із важливих завдань нашої монографії поставлено завдання вивчити фінансову політику уряду Російської імперії напередодні та в період вступу її у Велику війну і визначитися з фінансовими можливостями покриття нею військових витрат. Отже, з'ясувати, наскільки Росія була фінансово готовою до втручання у війну великого капіталу.

Звичайно, фінансова політика держави-загарбниці на окупованих територіях мала певну специфіку, адже на цих територіях були інші умови для її реалізації, відповідно, ставилися інші цілі й завдання. Враховуючи, що фінансова політика включає в себе: грошово-кредитну, податкову, митну, бюджетну, цінову, – саме розгляд кожної з них окремо і у взаємозв'язку дозволили нам розкрити тему дослідження.

Крім того, на окупованих територіях Галичини і Буковини створювалися окупаційні органи влади загального цивільного управління, які виконували певні функції і повноваження у фінансово-економічній галузі, були створені спеціальні фінансові органи, які разом мали забезпечувати виконання фінансової політики уряду Російської імперії на захоплених територіях.

Як відомо, формування фінансової політики проявляється у поєднанні конкретних цілей та певних засобів, за допомогою яких вирішуються поставлені завдання. Російський уряд у фінансовій сфері окупованих територій Галичини й Буковини мав виконати такі завдання: 1) налагодити діяльність стратегічно важливих галузей економіки захоплених територій з метою задоволення військових потреб російської армії і при цьому, якщо це було можливим, отримувати від секвестрованих і конфіскованих підприємств прибутки в дохід імперського державного бюджету; 2) встановити на захоплених територіях оподаткування для забезпечення надходжень до державної імперської казни та отримання ресурсів для фінансового утримання окупаційного режиму; 3) підготувати економічне підґрунтя для інкорпорації захоплених територій до території Росії. Таким чином, як тільки російські війська окупували Галичину і Буковину разом із усім промисловим потенціалом і природними багатствами, окупаційна влада, вважаючи все це «споконвічним надбанням Росії», негайно приступила до налагодження та впровадження механізму використання захоплених ресурсів на власну користь.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період Першої світової війни (1914–1917 рр.). Нижня межа встановлена з серпня 1914 р., коли російські війська Південно-Західного фронту вторглися і захопили Східну Галичину та Північну Буковину, які на той час перебували у складі Австро-Угорської імперії. Бойові дії, що відбувалися з 18 серпня по 21 вересня 1914 р., увійшли в історію під назвою «Галицька битва». Верхня межа дослідження – серпень 1917 р., коли внаслідок відступу російські війська залишили територію Східної Галичини і Північної Буковини. Проте у пропонованому виданні авторка виходила за встановлені хронологічні рамки, ставлячи за мету більш детально з'ясувати історичні передумови досліджуваного явища. Зокрема, під час розгляду фінансової політики російського уряду напередодні вступу Російської імперії у Велику війну використовувалися дані передвоєнних років.

На окупованих територіях Галичини і Буковини були створені тимчасове військово-генерал-губернаторство Галичини та чотири губернії – Львівська (проіснувала під час першої окупації), Перемишльська (проіснувала з квітня 1915 р. до червня 1915 р.), Чернівецька і Тернопільська (існували упродовж обох російських окупацій) з розподілом на повіти, які співпадали з адміністративним поділом, що був установлений за австрійської влади.

Отже, досліджуючи фінансову політику уряду Росії в період Першої світової війни у її проекції на окуповані території Галичини і Буковини, С. Орлик доводить, що ми отримали кілька уроків історії в аспекті економічного та фінансового потенціалу Росії, які вже перевіряються життям. Розвиток капіталізму в Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX століття супроводжувався бурхливим технічним прогресом, залученням іноземних інвестицій, активною зовнішньою торгівлею. Це дало можливість створити ілюзію міцності імперії в економічному плані, проте внутрішньо держава залишалася слабою і неміцною.

Виконане дослідження фінансової політики російського уряду у період Першої світової війни, яка реалізувалася як у цілому на теренах самої імперії, так і на окупованих територіях Галичини і Буковини, дало змогу зробити авторці такі узагальнення та висновки.

Одна з важливих особливостей реалізації митної політики на окупованих територіях Галичини і Буковини визначається тим, що питання скасування старих кордонів між Галичиною та Російською імперією лежало як в економічній, так і в політичній площині. Створення митних органів на окупованих територіях, починаючи з лютого 1915 р., дало можливість уряду Російської імперії поставити під контроль рух товарів, майна та людей не лише через «внутрішні» кордони – з окупованих територій до Російської імперії і навпаки, а також контролювати зовнішні кордони Галичини й Буковини з іншими територіями, підконтрольними Австро-Угорській імперії. Питання сплати митних платежів з товарів, які перевозилися з територій, що входили до складу Галицького генерал-губернаторства, до Російської імперії, Міністерством фінансів було урегульоване зі значною затримкою.

С. Орлик у рецензованій монографії доводить, що політика Російської імперії у сфері грошового обігу на окупованих територіях зазнала фіаско. За всі періоди окупації Галичини і Буковини російська окупаційна влада не змогла закріпити на тимчасово окупованих територіях

власну грошову одиницю. Заходи окупаційної влади щодо штучного утримання курсу російського рубля стосовно до німецької та австрійської грошових одиниць не мала бажаного успіху.

У процесі дослідження встановлено, що основними причинами несприйняття місцевим населенням російської грошової одиниці були: 1) слабкість російського рубля через складний економічний стан Російській імперії, який спровокував знецінення рубля та зростання цін, прискорення інфляційних процесів не лише на окупованих територіях, а й на території самої Російської імперії; 2) соціально-економічні та політичні настрої населення стосовно російської окупаційної влади; 3) формування тіншового курсу валют, які знаходилися у вільному обігу і створювали конкурентне середовище на окупованих територіях, у т.ч. навмисне скуповування австрійських грошей; 4) поширення на окупованій території «розмінної кризи» російських грошей; 5) поява на грошовому ринку фальшивих російських рублів різного походження; 6) відсутність банківської системи, підконтрольної окупаційній владі та ін.

Окрім податків, іншим джерелом доходів для імперської казни стали захоплені промислові підприємства. Не зважаючи на те, що в уряді Російської імперії, по суті, не розроблено фінансово-господарського плану впорядкування захоплених територій, фінансово-економічна політика уряду інтуїтивно була спрямована на отримання максимально можливого, в умовах війни, прибутку від казенних підприємств, які перейшли у російське володарювання, та від підприємств, на які накладено секвестр окупаційної влади, зокрема, підприємств нафтовидобувної та нафтопереробної промисловості, соляних заводів, дріжджового заводу, вугільних копалень та ін.

У дослідженні доведено, що цивільна окупаційна влада в особі начальників повітів прагнула поставити під контроль діяльність органів місцевого самоврядування шляхом активного втручання у прийняття всіх фінансових рішень магістратів і ґмін. Начальники повітів брали участь у засіданнях магістратів чи Рад громадських, скеровували прийняття тих чи інших рішень щодо впровадження місцевих податків і зборів, прагнули контролювати бюджетний процес. Відсутність чіткої координації у визначенні компетенції у фінансовій сфері між військовою і цивільною окупаційною владами подекуди призводила до виникнення між ними конфліктних ситуацій.

У монографії доведено, що під час першої окупації Галичини й Буковини питання справляння місцевих податків і зборів вищими органами цивільної окупаційної влади розглядалися лише побіжно. Вживання місцевих громад було безнадійною справою самих громад. Одні запроваджували місцеві податки на власний розсуд, аби тільки хоч трохи наповнити місцевий бюджет, інші взагалі не стягували ніяких ґмінних зборів, залишаючись без засобів для існування. На цей процес часто впливав ступінь зруйнованості міста чи ґміни від військових дій. Хаотичне стягнення різноманітних місцевих податків не могло забезпечити й мінімуму потреб місцевих громад. Під час другої окупації, коли фінансовий стан міст став нестерпно тяжким, і це стало відображатися на умовах проживання дислокованих у містах російських військах, тоді даним питанням зацікавилася вище керівництво цивільної окупаційної влади, в особі Управління фінансовими справами.

Разом з тим, прихід до влади Тимчасового уряду в Росії ніяким чином не змінив основного вектора фінансової політики, закладеної урядом Російської імперії.

Монографія є першим спеціальним дослідженням з даної проблематики з використанням значного масиву статистичного матеріалу та вперше введених у науковий обіг архівних документів.

Завершуючи огляд-рецензію, хочу побажати фахівцям з економічної історії початку ХХ ст. звернути увагу на книгу С. Орлик. Упевнений, що вона стане серйозним поштовхом до наукового з'ясування ролі фінансової політики російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни.